

UZ STOTU OBLJETNICU MAĐŽARSKOG ETNOLOŠKOG DRUŠTVA

KSENIJA MARKOVIĆ

Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture
41000 ZAGREB
Mesnička 49

UDK 39 (091)
Izlaganje na skupu
Primljeno: 15. I. 1990.
Prihvaćeno: 29. I. 1990.

Društvene-kulturno-političke veze koje postoje između dva susjedna naroda, mađarskog i našeg od 1102. g. i Pacta convente s prekidima sve do 1918. g. i dinastije Habsburgovaca, utjecale su na današnju kulturnu i etničku situaciju. Mnogi hrvatski intelektualci, umjetnici i pjesnici iz perioda humanizma i renesanse bili su poznati i djelovali na budimskom dvoru ili u Pečuhu kao npr. Ivan Česmički (Janus Pannonius), Felix Petančić, Juraj Klović, Nikola Zrinski i drugi. Na isti način miješale su se kulture mađarskog i južnoslavenskih naroda.

Današnja stručno-znanstvena, mađarsko-jugoslavenska etnološka suradnja ostvaruje se unutar bijenalnih susreta »Ethnographia Pannonica«. Cikličkim istraživanjima karpatsko-balkanskog odbora obuhvaćena je i kultura Južnih Slavena a u Mađarskoj postoji i tzv. južnoslavenski tabor-akcija, tokom koje se sakuplja etnografska građa sa suradnicima iz susjednih zemalja, kao i konferencije o manjinama. Studije »Etnografija Južnih Slavena« redovno izlaze iz tiska od 1975. g. Opsežni finsko-ugarski kongresi, uz mađarsko-američke kongrese zahvaćaju široko područje od ekologije do etnologije a zastupljeni su različiti metodski pristupi.

U Mađarskoj se njeguje muzeološki i konzervatorski pristup. Uz velik etnopark Mađarske u Szentandrei, nalazimo pozamašan broj manjih lokalnih etnoparkova. Selo Hölökő kategorizirano 0 kategorijom svjetskog značaja, danas je restaurirano a unutar starog građevinskog tkiva uvedeni su novi sadžaji i funkcije značajne za turizam. Mađarski etnološki leksikon tiskan je 1979. g. a etnološki atlas čiji je prvi tom tiskan 1987. g., broji 367 naslova, obuhvaća 500 sela u Mađarskoj i izvan nje, a sada su upravo u pripremi zadnja četiri toma koja obuhvaćaju duhovnu kulturu. Uz redovna izdanja mađarske akademije znanosti »Acta ethnographica« i »Népi kultura-Népi tarsadalom«, tiskana su pojedina monografska djela značajnih etnoloških tema kao npr.: o narodnom nakitu, narodnim baladama, narodnoj umjetnosti, narodnim pravnim običajima, kulturi stanovanja, tradicijskoj arhitekturi i druga.

»Mađarska je oduvijek bila značajna stanica duž ceste evropskih tradicija«. ¹ Ovu misao Gyule Ortutaya dopunjuje slikovita rečenica spontanoga, eruptivnog buntovnog duha i tragičnog barda Sandora Petőfia koji kaže: »Mađarska je buket

na božjem šesiru«. ² Na taj je način označio osobnost i identitet naroda koji je punih 12 stoljeća, unatoč mnogim utjecajima i silnicima, usred evropske kulture i civilizacije uspio sačuvati svoj jezik i svoju kulturu. U određenim vremenima kult nacionalnog jezika i nacionalne kulture imao je i socijalno-političkih posljedica, naročito na južnoslavenske narode, no o tome ovdje neće biti riječi. Nije, s druge strane, neobično što se u mađarskom jeziku nalazi priličan fond slavenskih riječi, s obzirom na blizinu a i duži, višestoljetni period našeg državnog zajedništva. Počevši od srednjevjekovne prošlosti i Pacta convente iz 1102. g. i vladara Kolomana iz mađarske dinastije Arpadovića, preko drugih evropskih dinastija i dinastija Habsburgovaca, bili smo u državno-pravnim odnosima vezani kraćim i dužim periodima sve do 1918. godine. Gotovo osam stoljeća strujali su i ispreplitali se kulturni utjecaji, s jedne na drugu stranu, stvorivši bogatu podlogu za našu današnju suradnju.

Mali pregled intelektualne strukture u povijesti umjetnosti, arhitekturi, povijesti književnosti otkriva kulturnu suradnju koja postoji već od 15. stoljeća u periodu humanizma. Unutar kozmopolitskog centra, humanističkog kruga budimskog dvora, najznačajnija ličnost je poeta i mislilac Ivan Česmički (1434–1472), Janus Pannonius rodом iz Čazme koji je bio pečujски biskup i slavonski ban. Korvinsku renesansu obilježava plodna djelatnost iluminiranja knjiga. Među mnogim Talijanima u budimskom skriptoriju nalazimo hrvatske umjetnike, minijaturiste. Ovdje su Dubrovčanin Felix Petančić (rođ. oko 1455. a umro iza 1517) i dobro nam poznati Juraj Klović rodом iz Grižana kraj Novoga Vinodola, rođen 1498 a umro u Rimu 5. 1. 1578. godine. Prvi mađarski herojski ep napisao je hrvatski ban i pjesnik Nikola Zrinski (1620–1664), u kojem je opjevao sigetsku pogibiju svoga djeda Nikole Zrinskog. Utjecaji u arhitekturi nisu zanemarivi. Tako je portal crkve u Jaku kao uzor bio preuzet u zagrebačku sredinu predbollovske katedrale. Navela sam samo nekoliko značajnijih primjera koji su najistaknutiji. Na isti način širila se i miješala kultura južnoslavenskih naroda i mađarskog naroda. Znatno dio mađarske i naše folklorne muzike kao i narodne nošnje nose tragove međusobnih dodira. Sve te akulturacije, širenje struja i valova kulture, sadašnje kulturne transformacije ruralne i urbane kulture predmet su etnoloških istraživanja. Etnološka, etnografska slika Mađarske danas je najočitija u grafičkom prikazu mađarskog etnološkog atlasa, ³ koji broji 367 naslova. Atlas obuhvaća 500 sela u kojima žive Mađari pa i oni izvan granica Mađarske, npr. kod nas u Vojvodini te u Rumunjskoj u Erdelyu. Prvi tom atlasa tiskan je 1987. godine a sada su u pripremi posljednja četiri toma koja obuhvaćaju duhovnu kulturu. Stotinjak stručnjaka etnologa surađivali je na izradi karata koje prikazuju duhovnu, socijalnu i materijalnu kulturu mađarskog naroda. Mađarski etnolozi završavaju veliki prilog stvaranju evropskog atlasa kojem je prof. dr. Branimir Bratanić, profesor Zagrebačkog sveučilišta, bio jedan od pokretača a dugo vremena i njegovim predsjednikom. Sadašnja suradnja između etnologa Mađarske i Jugoslavije ostvaruje se unutar bijenalnih susreta »Ethnographie pannonice« koje su utemeljili Károly Gaál,

Gyula Ortutay, Vilko Novak, Niko Kuret, Milovan Gavazzi, Dunja Rihtman–Auguštin, Aleksandra Muraj. Praktične seminare uz teorijski dio o mađarsko–jugoslavenskim utjecajima u folkloru organizira Institut za istraživanje folklorne glazbe pri mađarskoj akademiji znanosti (Nép zene kutató csoport, Magyar Tudományos akademi). Tako su do sada organizirani seminari o mađarskim elementima u folklornoj glazbi jugoslavenskog graničnog područja i obrnuto o prodoru tamburaških ensemblea i bećaraca u Mađarsku. Ovdje bih spomenula značajne ličnosti koje su poticale obostranu suradnju kao što je bio Vinko Žganec i Tihomir Vujčić, a danas suradnju nastavljaju Miroslav Vuk, Jerko Bezić, Nives Ritig–Beljak i drugi. Postoje posebne studijske grupe za istraživanje i objavljivanje povijesnih izvora o folklornoj glazbi, što je značajno za ukazivanje na izvore folklora kod Mađara a i kod nas.

Cikličkim međunarodnim istraživanjima karpatsko–balkanskog odbora, koji je nastao 1959. godine, obuhvaćena je i kultura Južnih Slavena u Mađarskoj. Poznati su i dugo vremena održavani seminari za studente etnologije iz cijele Evrope pod nazivom »Seminarium ethnologicum«, kojem su prisustvovali i mađarski etnolozi. Organizator ovih studentskih istraživanja bio je u Mađarskoj prof. dr. Bela Gunda iz Debrecena.

U mađarskoj postoje različite akcije zvane tabori. Jedan od njih je i južnoslavenski tabor kojim rukovodi Đuro Šaraošac mohačkog muzeja Kanizsai Dorotty. Tijekom akcija sakuplja se etnografska građa sa suradnicima iz susjednih zemalja. U Mađarskoj postoje i konferencije o manjinama. Prema procjenama iz 1966. godine⁴ u Mađarskoj živi ukupno 10.160.000 stanovnika. Od toga 92,8 posto su Mađari, 5,1 posto su Nijemci, 0,8 posto Slovaci, 0,2 posto Hrvati, 0,2 posto Rumunji, 0,2 posto Cigani i 0,1 posto Srbi. Izvještaji o manjinama⁵ stižu u Jugoslaviju u znanstvene institucije pisani uglavnom na mađarskom jeziku dok bi za stručnjake bilo poželjno da se bar zaključci pišu na jednom od dva svjetska jezika.

Vrlo su opsežni finsko–ugarski kongresi koji zahvaćaju ekologiju, agrikulturu i materijalnu kulturu. Dokumentiranje života i rada mađarskog naroda, a tako i manjina koje žive u Mađarskoj, dobro prati etnografski film. Posebno se njeguje museologija i muzeološki te konzervatorski pristup u očuvanju kulturne baštine. Tako već dugi niz godina uz Etnografski muzej Néprajzi muzeum, u Budimpešti postoji i Agrikulturni muzej. Iz etnografskog su muzeja ekipe stručnjaka 70–tih godina prišla ostvarenju velikog projekta etnoparka cijele Mađarske u Szentandrei. Istodobno su nicali manji lokalni etnoparkovi diljem Mađarske, u Szombathelyu, Zalaegerszegu, Szenna, Šostai, Opusztaszeru a istodobno se štitila i tradicijska arhitektura in situ u Szekesfehervariju, Tihanyu, Szarvas, Tothkomlosu, Karcagu, Banku, Paradu, Varpeletu,⁶ dok je selo Hölökő valorizirano nultom kategorijom svjetskog značaja, danas restaurirano i unutar starog građevinskog tkiva uvedeni su novi sadržaji i funkcije značajne za turizam. Proučavanjem tradicijske arhitekture u Mađarskoj bavili su se etnolozi a i arhitekti. Opširna bibliografija na tu temu nalazi se u vodiču za istraživanje narodnog graditeljstva⁷ kao i u knjizi Mađarsko

narodno graditeljstvo,⁸ autora Barabasa Jenő i Gylen Nandora. Početak mađarske narodne kulture stanovanja i razvoj do 17. stoljeća obradila je K. Csillery Klara.⁹

Uz redovna izdanja Mađarske akademije znanosti, »Acta ethnographica«, primjetno je bogato izdavaštvo etnoloških tema,¹⁰ kao i povremena izdanja metodološki različitih pristupa etnologiji, u njima se obrađuju raznorodne teme kao npr. vinogradarstvo s kulturno–socijalno–historijskog aspekta¹¹ ili sasvim novi antropocentrični pristup urbanom folkloru¹² kao što se to očituje i u projektu »Life history as cultural construction« koji je rezultat američko–mađarske konferencije o folkloru a vode ga Tamas Hoffer i Peter Niedermüller. Uz to svakako treba spomenuti Akademijino izdanje Narodna kultura – narodna društva, Népi kultura–Népi tarsadalom, kao i mađarski etnološki leksikon koji je tiskan 1979. godine.¹³

Do sada su tiskana monografska djela o mađarskoj narodnoj umjetnosti,¹⁴ mađarskim narodnim baladama,¹⁵ o narodnoj umjetnosti na mađarskim grobljima,¹⁶ te o mađarskom narodnom nakitu,¹⁷ mađarskim narodnim pravnim običajima¹⁸ a tiskana je i knjiga o povijesti i materijalnoj kulturi pomurskih Hrvata.¹⁹ Bibliografija etnoloških radova kontinuirano se pojavljuje od 1945. godine. Posebna izdanja »Etnografije Južnih Slavena u Mađarskoj« izlaze kao studije od 1975. godine.

Uz ideje o kojima je na etnološkom kongresu 1963. godine »Europa et Hungaria« govorio Zoltan Kodaly, da se originalnost nacije očituje u specifičnoj kompoziciji elemenata koji postoje kod većine naroda kao i o potrebi širenja i nalaženja internacionalnih korelacija – danas je prisutna tendencija antropocentričnosti u povijesno–humanističkim znanostima. Uz vidljive dijelove kulture ponašanja i djelovanja, predmet istraživanja etnologa postaju i nevidljivi dijelovi kao što su osjećanje i vrednovanje. Umjesto do sada rascjepkane kulture na socijalnu, duhovnu i materijalnu javljaju se sintagme »kultura stanovanja«, »kultura odijevanja«, »kultura rada«. Udaljujući se od sintagme Emanuel Le Roy Laduriea nepokretne historije »l’histoire immobile«, u kojoj se otkriva stabilnost u materijalnom dijelu kulture, unatoč nizu nevidljivih demografskih socijalnih i drugih promjena, pokazuje se i u Mađarskoj veći interes za mikropovijest cjelokupnog čovjeka i središte pažnje i istraživanja postaje upravo to kako je čovjek mislio, osjećao, vrednovao svoju okolinu.²⁰

Marljivost, dosljednost u radu i ostvarivanju zadanih stručnih i znanstvenih ciljeva Mađarskog etnološkog društva djeluje poticajno i ohrabruje, stoga im poželimo »Vivat, crescat, floreat«!

BILJEŠKE

- 1 Gyula Ortutay, *Between Est and West*, Europa et Hungaria, congressus Ethnographicus in Hunagaria 16-20 X 1963, Budapest, 1965, str. 278
- 2 Sándor Petöfi, *Poemes*, Budapest, 1971.
- 3 Jenö Barabas, *Magyar Néprajzi atlasz*, Budapest, 1987.
- 4 Enciklopedija Leksikografskog zavoda br. 4, Zagreb, MCMLXVIII, Mađarska.
- 5 Eperyessi Ernö, Krupa Andras, *Nemzetközi néprajzi nemzetisegkutato konferencia előadásai*, Budapest-Bekescsaba.
- 6 Pregled etnoparkova Mađarske kao i spomenika zaštićenih in situ grafički je prikazan u knjizi Péter Kecskésa, *Szabatteri Néprajzi Muzeum Szentendrén*, Budapest, 1989, Corvina str. 104, kao i u knjizi dr. Maria Florian, *Upper Tisza region, Regional units of the open air museum*, Szentendre, 1980.
- 7 Barabas Jenö-Gylen Nandor, *Vezerfonal népi épiteszünk kutatasahez*, Budapest, 1979.
- 8 Barabas Jenö-Gylen Nandor, *Magyar népi épiteszet*, Budapest, 1987.
- 9 K. Csilléry Klara, *A Magyar népi lakaskultura kialakulasanak kezdetei*, Budapest, 1982.
- 10 Područja različitih interesa mađarskih etnologa, istraživača navedena su u knjižici A Hatarainkon kívüli Magyar Néprajzi kutatások II, Tudományos ismeretterjesztö tarsulat, Budapest, 1989, str. 1-203.
- 11 Egetö Melinda, *Szölohegyi szabalyatok és hegy köszégi törvények a 1719 századbol*, Budapest, 1985.
- 12 Folklorismus today 1983, papers-informationes-news, Budapest.
- 13 Magyar Néprajzi lexikon, Budapest 1977-1979.
- 14 Tamas Hofer, Edith Pal, *Ungarische Volkskunst*, Budapest, 1981.
- 15 Andras David, *Hej paune, paune*, Beograd-Subotica, 1980.
- 16 Ernö Kunt, *Folk art in Hungarian cemeteries*, Budapest, 1983.
- 17 Terezia Balogh-Horvath, *Hungarian Folk Jewelry*, Budapest, 1983.
- 18 Tarkany Szücs Ernö, *Magyar jogi nepszokasok*, Budapest, 1981.
- 19 Edith Kerecsenyi, *Povijest i materijalna kultura pomurskih Hrvata*, Budapest, 1982.
- 20 Danko Imre, *Houses and People in Hungary today*, Village and town, Budapest, 1987.

100 ANS DE LA SOCIÉTÉ ETHNOLOGIQUE HONGROISE

Résumé

Les relations socio-culturelles et politiques entre les deux peuples, hongrois et croate durent depuis l'an 1102 depuis le Pacta conventa, avec des interruptions jusqu'à en 1918. c. à d. jusqu'à la fin de la dynastie des Habsburg. La plupart des artistes, des intellectuels, des poètes croates de la période humaniste et de la renaissance ont été sur la cour de Budim, ou à Pećuh, comme par ex. Ivan Česmički (Janus Pannonius), Felix Petančić, Juraj Klović, Nikola Zrinski et les autres. De la même manière, depuis des siècles, les cultures des deux peuples, les Slaves du Sud et Hongrois se mélangent.

La collaboration scientifique ethnologique d'aujourd'hui se réalise en forme de rencontre biennale, sous le titre de »Ethnographia Pannonica«. Les recherches cycliques carpathobalkanique comprennent aussi la culture des Slaves du Sud. En Hongrie il y a aussi un »tabor«, pour les Slaves du Sud c'est une action pendant laquelle on recueille des matériaux ethnographiques avec les collaborateurs du pays voisin. Les études »Ethnogra-

fija Južnih Slavena« apparaissent régulièrement depuis 1975. Les congrès fino-hongrois et hongrois-américain traitent les divers thèmes d'écologie et d'ethnologie.

En Hongrie les traitements muséologique et conservateur sont appréciés. Les musées en plein-air parout partout en Hongrie sont les témoins de l'héritage national, le plus grand est celui qui représente toute la Hongrie et se trouve près de Budapest à Szentendre. Le village Hölökő est d'une catégorie mondiale, aujourd'hui restauré et dans la vieille architecture il y a un contenu et une fonction importante pour le tourisme.

L'encyclopédie ethnologique hongroise est apparue en 1979. L'atlas ethnologique avec 500 villages hongroises, roumains et yougoslaves est apparu en 1987., en 367 thèmes, maintenant on prépare les derniers quatre tomes de l'atlas sur la culture spirituelle.

Les éditions régulières de l'Académie des Sciences Hongroises sont »Acta ethnographica«, et »Népi kultúra — Népi tarsadalom«. On a aussi édité les oeuvres monographiques sur les parures populaires, les balades et l'art populaire, les coutumes juridiques populaire, la culture de l'habitat traditionnel, l'architecture traditionnelle etc.